

כתבי העת, תיעוד היסטורי לדורות הבאים

משה פלאי: **כתבי העת של ההשכלה במחצית המאה הי"ט, החלוץ: מלחמת הדת והתושיה; בכורים: חכמת ישראל; מפתחות מוערים לכתבי העת העבריים של ההשכלה, הוצאת מאגנס 2015, 483 + 16 עמ', תקציר אנגלי, ביבליוגרפיה, מפתח**

פרופסור משה פלאי, הפורה והמובהק ביותר בין חוקרי ספרות ההשכלה בימינו, העשיר לאחרונה את ארון הספרים העברי בספר נוסף הממשיך את מפעלו המקיף והענף, החוקר את כתבי העת העבריים שראו אור באירופה (בעיקר במזרח אירופה) במחצית המאה הי"ט. קדמו לכרך זה מונוגרפיות ומפתחות מוערים לכתבי העת 'המאסף', 'בכורי העתים', 'כרם חמד', 'מכתבי העתים' - עיתונות ההשכלה מ-1820 עד 1845. הכרך הנוכחי ממשיך לדרון בשני כרכי עת שיצאו לאור בשנות החמישים והשישים של המאה הי"ט: 'החלוץ' בעריכת יהושע השל שור (יה"ש) ו'בכורים' בעריכת נפתלי קלה.

כתב העת 'החלוץ' בעריכת יהושע השל שור (יה"ש) הופיע בשלושה יעשר כרכים במהלך תקופה ארוכה מאוד בשנים 1852 עד 1889. 'החלוץ' מייצג את ההשכלה הרדיקלית בגליציה בדרישות התקונים בדת ובמנהגים וביחסה אל היהדות הנורמטיבית בכלל. המשתתפים בחוברות 'החלוץ' היו מעטים בשנים הראשונות עד הכרך השישי (עד שבעה משתתפים) ואילו יתרת הכרכים (7-13) כללו את מאמריו של העורך בלבד בלא כל משתתפים נוספים. בין הסופרים היו: יהושע השל שור (יה"ש), יצחק ארט, אברהם קרוכמאל, מרדכי דובש, הירש מנדל פינליש (של"ש), אברהם גייגר, שלמה גייגר, ליבש לעף, משה שטיינשניידר, יצחק שמואל ריגיו (יש"ר). ב'החלוץ' התפרסמו מחקרים בתלמוד הבבלי והירושלמי, במשנה ובמקרא, התפתחות ההלכה עיקרי היהדות, נוסחי המקרא, ביוגרפיות, מאמרים פובליציסטיים נגד הרבנים והחרדים, השפעת הדת הפרסית ותרבותה של הספרות התלמודית, השפעת השפה היוונית על ספרות חז"ל וסאטירות. כתב העת 'בכורים' הופיע בשני כרכים בשנים 1864-1865 וייצג את סופרי ההשכלה המתונים. השתתפו בו 26 סופרים שפעלו בתחומי הספרות היפה וחוכמת ישראל. ביניהם היו מאיר הלוי לטריס, א.ב. גוטלוב, איזק הירש וייס, אהרון ילינק, דוד גורדון, א. לאנגבאנק, יעקוב רייפמאן, זלמן שטרן, ואחרים. התפרסמו בו מאמרים בנושאי התלמוד, מקרא, מנהגים, תפילות, היסטוריה יהודית, חינוך יהודי, לשון עברית, שירים, סיפורים, פיוטים, ביוגרפיות וסאטירות. הרקע ההיסטורי ליסוד כתב העת 'החלוץ' מעוגן בשנייה המדיניות שאירעו באירופה, שעיקרם "אביב העמים" בשנת 1848.

מאוד של הספר מוקדש למפתחות מוערים על פי נושאים, סופרים, עניינים, ז'אנרים ועוד; מפתחות מוערים ומועילים אלה מאפשרים לקורא להתוודע בדרך נוחה וידידותית לעושר האינפורמציה המוגש בספר הנתון. וכבר נטען, וכבר הוטעם: קצר המצע, קל וחומר כאשר מדובר בספר אדיר ממדים שכזה. פרופסור משה פלאי שב אפוא והוכיח כי הוא חוקר ההשכלה המוביל והמובהק ביותר בימינו. ♦

יאיר מזור

פרופסור יאיר מזור מלמד באוניברסיטת ויסקונסין, מילוואקי.

"התוך שבתוך תוכי"

טלי וייס: **טבורו של הלילה, הוצאת אבן חושן 2015, 99 עמ'**

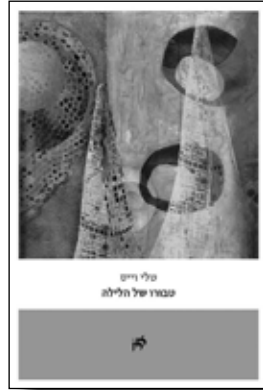
'טבורו של הלילה' הוא גם שמו של השיר הראשון בשער הראשון מבין חמשת השירים, המצייר בפני הקורא את קווי המתאר החווייתיים הנפרשים לפניו. חזרתיות זו מובילה אל החוויה הגרעינית, שסביבה מתפתחת שירתה של וייס בספר הנפתח בשאלה (עמ' 7): "מה אתה עושה/ בשעות הקטנות של הלילה/ כשהירח שורקת כך חדרות תהומיות?" הביטוי 'טבורו של הלילה' לוכד במטאפורה מורכבת אחת הן את הטבור ואת האסוציאציות הצמודות אליו לחוויית אם תינוק, והן את הלילה ואת האסוציאציות החרדתיות, מרחב השינה והחלומות. וייס מובילה את הקורא אל ארצו של הלילה, שהיא מחוברת אליה בטבורה. זה הזמן של נים ולא נים, בדומה לשילוב החוויית של ג'ז ואלכוהול: "...מקשיבה לג'ז שחור וחס /... יונקת טפה אחרונה /... שואפת עלטה". במצב מעורפל זה הדוברת מוצאת מזור לבדידות האורבנית בתוך ההמון, באוקסימורון יפה: "ברחובות הומי בדידות / אין הלילה נעלם עם אור..."

לאורך הספר עובר כחוט השני מוטיב העולם בתוך עולם, העולם הפנימי העטוף בחיצוני, כששני אלה מצויים במתח זה עם זה. העולם הפנימי הוא סודי ואמיתי ומאפשר אחיזת בין הכותבת לבין מושא אהבתה, והעולם החיצוני גלוי ונגוע בזיוף, שכוּפָה הסוציאליזציה שהאדם עובר במהלך התפתחותו. כך למשל, 'חיה באגדות' (עמ' 78): "...לא רוצה להתעורר/ לא רוצה, אל תנפצו את הצדפה שלי /... וכן בשירה הארס-פואטי 'שיר בתוך שיר' (עמ' 90): "...עולם פנימי עצוב בעולם חיצוני /... התוך שבתוך תוכי..."; מתח זה ניכר היטב גם בשירה 'ילדותי' (עמ' 62), שבו מתוארת הילדות ככלואה, כניזונה מתצלומים מצהיבים, ואינה יודעת מנוחה עד פריצתה החוצה בכעיתה: "...עד שפילו ממנה כל השקרים /..."; האש הקרה בעומק הנפש ממתינה לקטנה שבחולשות ברוחה ובגופה של הכותבת: "...ואז תבער בעצמות חדות/ פהארה..."

אביב העמים האירופאי הפיח תקווה כי עתה הגיע מועדו של שוויון זכויות מלא ליהודים. מגבלות הצנזורה הוקלו ואפשרו להוציא לאור פרסומים בעברית.

מאמר הפתיחה של 'החלוץ', 'תולדות החלוץ' נכתב בידי יצחק ארט. במאמה, ארט דן במצבן של השפה העברית והספרות העברית, בחולי ההחינוך היהודי ומציע דרכים לחינוכו של הרב המודרני. המאמר כמוהו כמאמר מערכת אידיאולוגי הקובע את הקווים המובילים של כתב העת, את הגרעין האידיאולוגי שלו. ארט מתייחס עוד לרקע ההיסטורי האירופאי "אביב העמים", שאפשר פריצת דרך בחיי הרוח של היהודים באירופה. ארט תבע גישה חדשה בחינוך היהודי שתתגבר על הגישות הישנות, האורתודוקסיות, שחסמו את הדרך בפני אימוץ דרכים מודרניות בחינוך היהודי. מאמרו השני של עורך כתב העת דן בתלמוד שהוא מעשה ידי אדם ומתוך כך נתונה רשות לחכמי כל דור לשנות או אפילו לבטל תקנות תלמודיות. מאמר בולט בגליון הראשון של 'החלוץ' - מאת פינליש - הוא מאמר ביקורת על "מורה נבוכי הזמן" לרנ"ק (ר' נחמן קרוכמאל). פינליש סוקר באופן מפורט את ספרו הנודע של רנ"ק, לחקר ההיסטורי המדעי של היהדות. מובן הדבר שאין במאמר ביקורת אחד לציין, ולו בקיצור נמרץ, אפילו מעט מן המרובה המוצע בשפע בספר הנתון.

כאמור, כתב העת 'בכורים' העמיד שני כרכים בלבד, שראו אור בשנים 1864-1865. במאמר המערכת הראשון, העורך, נפתלי קלה, מטעים כי מגמתו המובילה היא "הרמת קרן" השפה העברית. לכתב העת שתי מטרות נוספות. האחת, הערכת המצב הרוחני, התרבותי והחברתי של העם היהודי - שידעו מה נדרש מהם כדי להתאים את עצמם לדרישות הזמנים המודרניים. המטרה השנייה היא תיעודית, ונועדה למסור לדור הבא מידע על קורות הזמנים אם יחפש בהם הצעות בדרכם שלהם. זאת ועוד. בכתב עת זה נכלל תיעוד היסטורי לדורות הבאים, לטובת אלה שירצו להבין את "דרכי וקורות הזמן הזה". כתב העת מייעד את עצמו לדרון בחוכמת ובקורות עם ישראל. להציע שפע של ספרות יפה, ולדרון עוד במצבו ההיסטורי-החברתי-הרוחני של עם ישראל בכל הזמנים, בעבר ובהווה. חלק חשוב

הנרי מישו

מחשבות

זקנה

עֲרֵבִים! עֲרֵבִים! פֶּמָה עֲרָבִים אֶל מוֹל בְּקָר בּוֹדְדִי!
אֵיִים פְּזוּרִים, גּוֹפִים מְתָכִים, קְרוּמִים!
אֶלְךָ מִתְפָּרְשִׁים בְּמִשְׁתָּם, חֹסֵר הַתְּאֵמָה קְטָלְנִי!

הפעם בחרתי להציג שני שירים. בשיר השני הסתפקתי בהצגת יופיו של הבית הראשון. וכבר אמר חברי, המתרגם לפולנית, טומש קווינובסקי: "כמה קל יותר כשיש לך עסק עם משוררים מתיים".

הנרי מישו - Henri Michaux (1899-1984) משורר, עיתונאי וצייר מקורי שהציג גם במוזיאון לאמנות מודרנית בפריז וגם בגוגנהיים בניו יורק. יליד נמיר שבבלגיה. ב-1955 התאזרח בצרפת. הגיע לשיבה טובה, למרות שימוש רב בסמים, שבהשראתם גם כתב חלק מיצירתו.

שיר ללא כותרת בעמ' 69: "נביעה של אהבה / בתוך גופך...זורמת בדמי / וכותבת / את עצמה".

טלי וייס היא משוררת ששירתה שמה את האדם במרכז, ובמיוחד את עצמה, על כאביה, כמיהותיה, אהבותיה, הגותה. השירה היא שירה לירית בעיקרה, ובמילותיה היא; בשיר 'רומנטיקה של משוררים' (עמ' 89): "אני כותבת שירים כדי להיות טובה... / אז בוא נספם / אני אכתוב שירים קטנים / ואתה תשאיר עם הגדול שלך / לבר".

המשוררת המשתקפת בספר זה מיטיבה לתאר את ההבדל המגדרי בתוכה, בעדינות, ובמובן זה השירה אינה מאמצת עמדה פמיניסטית. 'האריה' (עמ' 10): "...הלילה פגשתי אריה... / והכרעתי / עד קצה הבשר החשוף".

טבור של הלילה הוא ספר המיטיב לצלוח את האזור הצחיח שבין המילה הכתובה לבין הלב. שירי הספר אינם מאולצים או מצועזעים. הם זורמים, נטולי מליצה ומעצור אל רגשותיו של הקורא. וייס מגלה גמישות לשונית מבורכת, והיא אינה היא נרתעת - לצד היגדים מורכבים ומקוריים - מלהשתמש בהיגדים ישירים, לא מתחכמים ואף שחוקים לעתים. גמישות זו בלשונה של וייס היא העומדת בבסיס היכולת התקשורתית, הלא הרמטית, של שירתה. ♦

פיני רבנו

לחשב, לחיות, ים מצנע;
אני - זה - רועה,
אינסוף ללא הרף ברטט.

צללי עולמות זעירים,
צללי צללים,
אפר כנפים.

בשחיה מפלגה מחשבות
גולשות אל תוכנו, בינינו, רחוק מאתנו,
רחוקות מלהאיר אותנו, רחוקות מלחדר דבר מה;

זרות בכתנינו
תמיד מרכלות,
אבק למעננו לברך ולפזר לנו
את החיים.

לחוש את מלוא זהותה: בשיר 'מעוף מסוג אחר' (עמ' 85): "למשל גם בלהקת צפרים נודדות / יכולה אחת להתעייף מן הנודדים... / שם תוכל להצמיח שרשים".

שתי כמיהותיה המנוגדות מעלות קונפליקט בין אחדות לבין נפרדות, המתואר יפה בשיר 'דובים' (עמ' 76): "בתוך גופך מתחבא דב גדול... / הלילה חלמתי שמתוך גופי / יוצאת דבה גדולה... / ולא יכלתי לעצור אותה... / כשחזרה עם קרבנה / ידעתי / כי לא אטעם עוד מן הדבש".

את הקונפליקט הזה פותרת וייס בארטיזציה שלו הנושאת גוון סאדו-מוזיקלי ומייצרת איחוד ונפרדות בחוויה אחת. למשל בשיר 'שארית התשוקה' (עמ' 73): "בא לי לזעזע אותך / לקמט, לגלגל ולהכות אותך... / לאכל לך את הלב / לפרק איבריך לאט / לאט... / או בשיר הארטי היפהפה 'ספסל רחוב' (עמ' 71): "ספסל מהדר מסקס... / שכבתי עלי מתענגת / מחדירת אניצי העץ / לבשרי".

וייס מציעה פתרון נוסף לקונפליקט - בקיום אידיאלי משותף בעל אופי אמיתי, ממשי של חיים: כמו בשיר 'רקמה נושמת אחת' (עמ' 70): "... / במלאכת מחשבת של רב אמן... / המחבר שני לבבות תועים / לרקמה נושמת אחת..."; לבסוף, השירה עצמה היא עבור וייס פתרון לכאב הקיומי של נפרדות לעומת חיבור, כפי שמבטא בהחירות

וייס מרבה להשתמש במוטיב האור, אלא שלא כאצל זלדה, אין זה אור מיסטי-אמוני. בשיר 'אחלים לוחשות' (עמ' 41) המוקדש לזלדה, מנסה וייס ליצור אור כזה, אך הוא נשאר מבודד במשמעותו, יותר כמחווה ופחות משקף את שירת האור שלה: "הימים הבוערים, המעופפים, חלפנו... / וארץ גדל ומתקדש..."; בשירי וייס האור הוא מרכיב חיוני של המרחב הפנימי היוצר את הנביעה הספונטנית, שבה חוויית הבדידות נעלמת. חוזרת ומובעת בשירים משאלתה של הדוברת לתת לחוץ גישה אל העולם הפנימי האוטנטי, אבל כמיהה זו לחיבור היא אמביוולנטית בשל הצורך להגן על העולם הפנימי מפני החוץ ולהבריל ביניהם. כך בשירה 'פוסט טראומה' (עמ' 24): הדוברת שורטת "...כל אדם קרוב מדי / כך שומרת היא על חותם / פי התהומות".

מכאן אנו מובלים למוטיב הכאב הקיומי, שאינו ניתן למניעה, ופתרונו באהבה, באור ובמתוק. כך בשיר 'דרך הכאב' (עמ' 23): "כאב שעלה על גדותיו / הגיע לידי... / הניח לי לעטוף / בשכבות אור מתוק / עד שנגדע". הכאב כאן משול לבצק רך (תינוק). הקורא יכול בנקל להצמיד את התינוק הנרדם אל הדוברת בשיר הפותח, הנרגעת עם ג'ז שחור וחם ואלכוהול.

סוג אחר של כאב, העולה מחוויה טראומטית, מופיע בשיר 'אורך הנשימה' (עמ' 28): "קול כאב אדיר כרח / פוצע קרקע אפלה אי שם... / בחפוש אחר / אונים חומלות". כאב זה אינו מוביל את המשוררת לחוות את העולם כפוגעני, ואין היא קורסת לניהיליזם חברתי, אלא הדברים מתרחשים בתוך נפשה ובדיאדה שבינה לבין מושא אהבתה. העולם שווייס משוררת חווה חוויות קשות, אך ציר הגותי בולט בשירתה הוא האמונה בתקומה, כבשיר 'אשה נואשת' (עמ' 38): "...מתוך האין תקום לבסוף החלטה / ועיניה יפקחו". ציר זה מבטא את האמונה העמוקה השזורה לאורך שירי הספר, שמאייסדר ייווצר לבסוף סדר, שמן האין יתהווה היש. מתחת לכאבים מונחת הכמיהה להתחברות אידיאלית עם אובייקט ראשוני, התחברות שבה מתאפשרים האיחוי, החופש ומרחב המשחק והמזור לנפרדות כואבת. כך בשיר 'שפת הים' (עמ' 15): "רק הים מבין את הדגים / ומדבר אליהם בשפתם". זו אינה הכמיהה היחידה. לצדה מופיעה כמיהה להתממשות נפרדת,